

השמאל בגדוד העבודה והפ.ק.פ. עד 1928

גדוד העבודה הוקם בימי העלייה השלישית, ובו באו לידי ביטוי קווי האופי המיוחדים לעלייה זו: שילוב של חלוציות מופלאה וסוציאליזם תמים, נכונות ללא גבול להקרבה, הכרת "שליחות היסטורית" וגאווה עליה (כיאה לדור שראה את הצהרת בלפור מחד גיסא, ואת המהפכה הגדולה ברוסיה מאידך גיסא). הגדוד נוסד בשנת 1920, וב-10 בדצמבר 1926 נתפלג ל"גדוד שמאלי" ול"גדוד ימני". בקיץ 1928 ירדה לברית-המועצות קבוצת-חברים מבין אנשי "הגדוד השמאלי", בראשותו של מנחם אלקינד שהיה ממנהיגי גדוד העבודה מראשיתו.

ירידת אלקינד וחבריו לברית-המועצות גרמה זעזוע קשה לחבריהם לשעבר, ואף לאנשי תנועת הפועלים שהיו מחוץ לגדוד. בשנים הראשונות לאחר הירידה היה הזעם גדול כל-כך, שנשתכחו יחסי ידידות משכבר, והיורדים נתכנו בפי חבריהם לשעבר בוגדים, שטופם מעיד על ראשיתם. חברי "הגדוד השמאלי" שנשארו בארץ, כגון דוד הורוביץ ומינה השכל, נדהמו לנוכח ירידתו של אלקינד, וגזרו על עצמם שתיקה ביחס לפרשה זו. שתיקה זו של רעיו הקרובים של אלקינד חיזקה בקרב ציבור הפועלים את הרושם שאכן צדקה טענת הימין בגדוד, שהשמאל היה קומוניסטי, וזה שגרם לפילוג הגדוד, עד שלבסוף, בהשפעת מפלגת פ.ק.פ., החליט חלק מחבריו לעזוב את הארץ. הדעות נחלקו רק בשאלה מתי הפכו חלוצים-ציונים אלה לקומוניסטים; אך העובדה עצמה נתקבלה כאחת המוסכמות.¹

נראה כי כיום, לאחר ששכך להט המחלוקת של שנות ה-20, ניתן לראות באור אחר את פרשת אלקינד וחבריו בשמאל של גדוד העבודה, וניתן לבחון ביתר בהירות את מגמותיהם ואת ההשפעות השונות עליהם.

שתיים הן הבעיות העיקריות העומדות לפנינו: (א) מה היתה מידת ההשפעה של הפ.ק.פ. בגדוד העבודה ובפילוגו? (ב) האם יש לזהות את השמאל של הגדוד כפלג במפלגה הקומוניסטית, או שמא היה זה גוף עצמי מבחינה פוליטית? יתר על כן, גם אם נמצא, כי השמאל בגדוד היה גוף פוליטי עצמאי, עדיין יש מקום לשאול אם נסיעת אלקינד ואנשיו לברית-המועצות אינה מוכיחה שלפחות סיעתו זו היתה קומוניסטית, ושפעילותם לא באה אלא להסוות את אופיה האמיתי. ככל שקשה להשיב בצורה חד-משמעית על שתי שאלות אלה, דומה כי אפשר

¹ ראה, למשל, י. טברסקי (עורך), 'ספר השומר' (דביר, תשי"ז), עמ' 76; 'גדוד העבודה ע"ש טרומפלדור' (מצפה, תרצ"ב), עמ' 210-211.

לשפוך אור על צדדים שונים של הפרשה, על-ידי בדיקת החומר בכתובים מן התקופה, ובחינת העדויות של אנשים שהיו קרובים לעניין.

על השמאל בגדוד ועל חבריו אנו יודעים בעיקר מתוך מה שכתבו יריביהם, אנשי הימין, אשר בשנים שלאחר פרישת אלקינד וחבריו הוסיפו לחיות במסגרת הגדוד דית, בעיקר בתל-יוסף, ופרסמו דברים אחדים בנושא.² עדותם זו בהכרח לוקה בחסר. אנשי השמאל, לעומת זאת, התפזרו בארץ לאחר ירידת אלקינד וחבריו, ולא פרסמו מאומה. אחדים מביניהם (כמינה השכל, כאברשה חסין) נרתעים עד היום מחיטוט בפרשה כאובה זו. עובדות אלה מכבידות מאוד על המחקר בנושא.

הארה כלשהי של הפרשה תבוא מניתוח שיטתי של התפתחות יחסי הגדוד והפ.ק.פ.. בשנים הראשונות לקיומו של הגדוד לא היתה קיימת בו בעית פעילות הפ.ק.פ. אחדים מאנשי הגדוד היו חברים בפ.ק.פ., אך הם לא התבלטו לעין.³ הפ.ק.פ. מצדה לא גילתה עד 1924 עניין בגדוד. כשאר הגילויים של הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי, הוא הוגדר כאוטופיה ריאקציונית, המטשטשת את מלחמת המעמדות, והפועלת משום כך נגד ענייני הפועלים.⁴ חבר מחברי הגדוד שהתקרב לרעיונות קומוניסטיים היה נוטש אפוא את הגדוד, ועובר העירה להיות פועל שכיר — פרולטאר אמיתי לפי תפישתו.

אנשי הגדוד לא נמשכו בתקופת-בראשית זו לפ.ק.פ.. הם התנגדו בתקופה זו למסגרות הארגוניות המפלגתיות הקיימות. המשמעת החמורה של הפ.ק.פ. לא הלמה את אופיים הסוער ואת אורח חייהם החופשי; ובעיקר, הפ.ק.פ. התנגדה מלכתחילה לרעיון הציוני כלרעיון "ריאקציוני", ואילו הגדוד, על-פי פלאטפורמת ועידת היסוד במגדל (יב סיון תרפ"א)⁵ ועל-פי תקנונו, הגדיר את מטרתו כ"בנין הארץ על-ידי יצירת קומונה כללית של העובדים העברים בא"י" — כלומר, עמד על בסיס ציוני-סוציאליסטי. גם מסיבות ארגוניות-כלכליות היה קושי בקיום קשר עם הפ.ק.פ., שכן הגדוד היה זקוק להשקעות, לתקציבים, ואת אלה הוא יכול להשיג רק מן המוסדות המיישבים הציוניים. אמנם נמצא בגדוד חומר אנושי נוח מאוד לקליטת תעמולת הפ.ק.פ.. רוב חבריו היו יוצאי רוסיה, שראו בנעוריהם את מהפכת אוקטובר ואת התרוממות הרוח הכבירה שבאה בעקבותיה. חברי הגדוד היו צעירים שהמהפכה לא פגעה בהם לרעה; ברובם עזבו את ברית-המועצות

² בקובץ 'גדוד העבודה ע"ש טרומפלדור' (מצפה, תרצ"ב) הופיע מאמר של י. רוניצ'נסקו (ארז), בשם "הזרמים האידיאולוגיים בגדוד", שהוא אפולוגטיקה של הימין לפרשה.

³ ידוע לפחות מקרה אחד של חבר פ.ק.פ. נסתר בגדוד — ויכמן מאנשי העלייה השנייה, מן הוותיקים ביותר בגדוד (הוא נתגלה אחר-כך כנאמנה של מוסקבה בקבוצה שירדה לברית המועצות). היו אף חברים גלויים כיצחק לנדסמן, למשל.

⁴ החומר על הפ.ק.פ. בנוי על עדויותיו של י. ברגר-ברוילי, שניתנו לארכיון תולדות ההגנה, ולי באופן פרטי; וגם על ספרו של ג.ז. ישראלי, 'פ.ק.פ. — מופ"ס — מק"י' (עם-עובד, תשי"ג).

⁵ י. אלמוג, "בראשית הדרך", 'נתיבי הקבוצה והקיבוץ' (עם-עובד, תשי"ח), עמ' 374—377.

לפני שנתגלו הגילויים השליליים של הבולשביזם, והם היו מלאי התלהבות והערצה למהפכת אוקטובר. גם ידיעתם את השפות רוסית ויידיש הקלה על הפצת חומר תעמולה קומוניסטי. עם כל זאת, תפיסתם הציונית הניעה אותם לעזוב את ארץ המהפכה המתגשמת ולנסוע לפלשתינה השוממה, מתוך אמונה שאין במהפכה לא משום תרופה לאנטישמיות, ואף לא פתרון לבעיות הפרודוקטיביות של העם היהודי.

לפילוג הגדוד בשנת 1923 בשל מחלוקת עין־חרוד—תל־יוסף, לא היתה השפעה מהותית על היחסים עם הפ.ק.פ., וגם אנשי הגדוד, עם כל אכזבתם מ"אחדות העבודה" וממנהיגות תנועת הפועלים בארץ, טרם נואשו מרעיון "הקומונה הכללית". יחד עם זאת, עוררה פרשת פילוג עין־חרוד—תל־יוסף במרוצת הימים את השאיפה ליצור מן הגדוד גוף פוליטי עצמאי. הפרשה בודדה את הגדוד מציבור הפועלים בארץ, ובכך גם נפתח פתח להרחבת השפעתה של הפ.ק.פ..

בשנת 1923 נראו גילויים ראשונים של השפעה קומוניסטית בגדוד. שנה זו היתה שנת משבר כלכלי והפסקה בעלייה. במועצה השישית של הגדוד, בראשית תרפ"ג, אמר יצחק לנדסמן (שהיה לאחר מכן מראשי פלוגת ירושלים, ואף נמנה עם היורדים לברית־המועצות): "עם הפסקת העלייה נחתמה, לדעתי, תקופה ידועה, תקופה של חלוציות במונח של רצון ושאיפה למצוא צורות ארגון וצורות חיים חדשות לשם יצירת ערכים חדשים. כעת שואף כל אחד אך ורק להסתגל לתנאי הארץ ולהסתדר [...] אי־אפשר לבנות את הגדוד על יסודות של צמצום, של ויתור־רים, קרבנות. הדרך צריכה להיות להפך, שיפור תנאי החיים והשבחתם". בתנאים של אז פירושם של דברים אלו היה הפסקת ההתיישבות החלוצית. אכן באותה שעה התנגד אלקינד לרעיון,⁶ אך לימים אומץ רעיון זה על־ידי השמאל בגדוד.

בשנת 1924 חלו כמה תמורות שהגבירו את השפעת הפ.ק.פ. בגדוד. שנה זו היא שנת התחלת העלייה הרביעית, שבאופיה ובמבנה החברתי שלה סתרה את הביסוס הרעיוני של רעיון "קפיצת הדרך" שנראה קרוב להגשמה בראשית שנות ה־20, כאשר העלייה היתה חלוצית־סוציאליסטית בעיקרה וההון שזרם ארצה היה לאומי ברובו. רעיון זה נתגלה כמופרך במציאות של עלייה בורגנית, "סטיכית" ולא אידיאליסטית, שרעיון "הקומונה הכללית" היה זר לה.

משבר חמור התחולל בהשקפת העולם של הגדוד הן בהשפעת המפגש עם עלייה זו, והן בהשפעת חיפושי דרך חדשה בעקבות ההתרחקות מ"אחדות העבודה" לאחר

⁶ אלקינד ענה ללנדסמן: "מכל דברי לנדסמן נודף ריח של שאיפה להסתגל לחוץ. לא שמעתי מאף חבר אחד בגדוד ששאיפת הגדוד כרגע צריכה להיות רק להרוויח ולהיטיב את תנאי החיים שבתוכו. שאיפה זו שוררת בקרב אלה מהפועלים שאין לפניהם כל מטרות ציבוריות" (מחיינו, לו, חשון תרפ"ג).

⁷ רעיון "קפיצת־הדרך", שהיה מקובל בקרב אנשי "אחדות־העבודה" בימי העלייה השלישית, ואמר שבארץ־ישראל ניתן לדלג על השלב הקאפיטליסטי בהתפתחות החברתית כלכלית (שהוא מחויב המציאות על־פי תורת המארקסיזם), ולהקים כאן מלכתחילה חברה סוציאליסטית.

פרשת פילוג עין־חרוד. המשבר שפקד את הגדוד התבטא בחיפוש אחרי תוכן אידיאולוגי חדש וזהות פוליטית חדשה.

חוסר היציבות הפנימית — אז התלקחו הוויכוחים הגדולים על "גיבוש רעיוני" ו"פוליטיזציה", ובשנת 1925 הגיעה לשיאה "ההשמאלה" בגדוד — איפשר לאנשי הפ.ק.פ. לחזור לגדוד ולמשוך לבבות.

יתר על כן, עקב התפתחות הבנייה בערים בימי העלייה הרביעית, נוסדו פלוגות עירוניות של הגדוד בירושלים, בתל־אביב ובחיפה. רבו ההודמנויות למגע בין חברי הגדוד והפ.ק.פ.⁸ תהליכים פנימיים אלו הביאו ליחס חדש מצד הפ.ק.פ. לגדוד. בוועידת "הפראקציה" (הזרוע המקצועית של הפ.ק.פ. בהסתדרות), באוקטובר 1924, נתקבלה שורת החלטות הנוגעות לגדוד: הפראקציה קידמה בברכה את הרס "האשליות הזעיר־בורגניות הציוניות־לאומיות, שהביא לידי תסיסת היסודות הישרים שבגדוד". בהנחה שהדיאלקטיקה של ההתפתחות הקאפיטליסטית תביא את הגדוד לסכסוך עם הבורגנות הציונית, החליטה הפראקציה להקדיש תשומת־לב רצינית למתרחש בגדוד, ולנהל בו פעולת הסברה, כדי להרוס את "האשליות הלאומניות" ולתמוך ב"יסודות המתקדמים".⁹ הוחלט לנהל תעמולה ולנסות לחזור גם לפלוגות הכפריות, ובמיוחד תל־יוסף.

החלטות אלו באו כסיכום לוויכוח חריף שהתנהל בתוך מפלגת הפ.ק.פ. לגבי אפשרויות הפעולה בגדוד. חלק ניכר מחברי הפ.ק.פ., וביניהם י. ברזילי, הביע ספק לגבי מידת ההצלחה של פעולה בגדוד, שאופיו הציוני היה ברור. אפשר להגדיר את יחס המפלגה לפעולה בקרב אנשי הגדוד כ"שלח לחמך על פני המים". בשנים 1924—1925 התקרבו לפ.ק.פ. ובחלקם נכנסו לשורותיה כ־20 מחברי הגדוד, בעיקר בתל־אביב ובירושלים, וביניהם לוקאצ'ר ותנחום טולצ'ינסקי.¹⁰ בד בבד עם חדירת הפראקציה לגדוד החל גם תהליך של התרחקותה מן היישוב

⁸ תיאור קולע של מצב זה נותנת תעודה לא תוממה, בשם "פלוגת תל־אביב": "הורתה ולידתה של הפלוגה וגם שקיעתה חלו במזל הבנין בתל־אביב. עם התחלתה של בהלה זו עלתה הפלוגה, לאורה התחממה וממנה ספגה במדה מרובה את הרעל שהרעיל אחר־כך את הגדוד כולו, והיא ששמה מפרנסת עיקרית וצנור להעברת רעל זה והחדרתו לגדוד [...] לפלוגה העירונית התחילו נוהים כל הנוטים ל'סטרא דשמאלה' בפלוגות הגדוד והם בעצמם ובעזרת אנשים מן החוץ החלו לצוד נפשות. חיל רב לא עשו בזמן הראשון, אך כעבור שנה בא לעזרתם המצב הכלכלי בארץ. בתל־אביב פשה נגע הספקר לצייה בקרקעות ובבתים [...] ומשהתחיל השפל ונראו פעמי המשבר, מצאו הכחות כר נרחב לפעולתם [...] הסביבה בעיר שמה עשור הסתכלות מתאים מאד לכך והכפירה המוסקבאית פרחת ותשגשג [...]". (ארכיון העבודה, IV 132, תיק 13).

⁹ ג.ז. ישראלי, פ'פ.פ. — מופ"ס — מק"י (עמ' עובד, תשי"ג), עמ' 45.

¹⁰ עזרת י. ברגר־ברזילי. בספרו 'הטרגדיה של המהפכה הסובייטית' (עמ' עובד, 1969) מזכיר ברזילי את פעולתו החשובה של לוקאצ'ר במילוי שליחויות ריגול של הקומאינטרן בארץ. הוא סיפר לי שלוקאצ'ר חזר מגרמניה — שם למד הלכות מלחמה (בשליחות "השומר") אצל גנרל גרמני — כקומוניסט נסתר, לאחר שהושפע מן האינפלוציה והמצב בגרמניה ב־1923. מאידך גיסא מסר לי א. כנעני, שלוקאצ'ר סיפר על חברותו במפלגה הקומרניסטית להבריו בגדוד.

הציוני עד 1924 היתה מפלגת הפ.ק.פ. מחולקת לשני זרמים: האחד — הק.פ.פ., אנטי-ציוני תקיף — שמסקנתו העקיבה מהשקפתו היתה שעל חבריו לעזוב את הארץ; והאחר, מתון יותר, שכלל את מנהיגי הפראקציה. ב-1923 עדיין לא שללו מנהיגי הפראקציה מכול וכול את בניין הארץ כהליך המוביל לפרודוקטיביואציה של היהודים, אמנם, הם לא ראו צורך לתמוך בו באופן פעיל, כי ראו בכך את תפקידה של הבורגנות היהודית; והם כמובן לא פעלו למען העלייה. אך יחד עם זאת הניחו כי מאבקה של הפראקציה למען הטבת חייו של הפועל יביא לעלייה ברמת-החיים, ובדיעבד — לעידוד העלייה. שני פלגים אלה של המפלגה הקומו-ניסטית הפאלסטינאית התאחדו איחוד מלא ב-1924, מתוך נצחון המיעוט — הק.פ.פ.: "הסטייה הציונית" חוסלה, והפ.ק.פ. עברה למלחמה תקיפה בתנועה הלאומית היהודית, בעלייה ובהתיישבות. סיסמאות המפלגה המאוחדת אמרו כי הציונות מבטאת את שאיפות הבורגנות היהודית ומשרתת את האימפריאליזם הבריטי, ועל כן יש להיאבק בציונות בכלל, ובציונות הסוציאליסטית בפרט. ועידת המפלגה ביולי 1924 הציגה את הסיסמה: "חוצה מהגטו!" — כלומר על המפלגה לכוון את פעולתה ל"המונים הערביים", שהם נושאי דגל המהפכה בארץ.

ברוח הסיסמה החדשה כתב יצחק לנדסמן, אחד מחברי הפראקציה בגדוד, באדר תרפ"ד: "לפי דעתי ההחלטות של מועצת מגדל הראשונה אומרות, שהמטרה הסופית שלשמה התארגנו מספר פועלי א"י במסגרת הכלכלית של הגדוד היא יצירת קהיליה סוציאליסטית בארץ, משותפת לפועלים יהודים וערבים, על יסוד אבטונומיה לאומית"¹¹. המערכת של 'מחינו' העירה כי מאמר זה מבטא את דעתו הפרטית של החבר לנדסמן, שאינה משקפת את השקפות המערכת.

יש לשים לב למתינות ההשקפה הקומוניסטית בגלגולה הגדודאי: למרות שהדברים נכתבו לאחר חיסול "הסטייה הציונית" אין שלילת הציונות מכול וכול, ואין שלילת הרעיון הקונסטרוקטיבי, אך אין לדעת אם מתינות זו היתה בגדר תכסיס, או שהקומוניסטים חברי הגדוד טרם הגיעו לידי שלילה מוחלטת של אורח חייו. מדיניות "הערביזאציה" של הפ.ק.פ. גרמה להתנגשויות בלתי-פוסקות עם ההסתדרות, כגון: פיצוץ אסיפות הסתדרותיות, הפגנות נגד ההסתדרות, תעמולה ארסית בארץ ובחו"ל נגדה, פעולות חתירה נגד עלייה והתיישבות. בתגובה על כך קיבלה מועצת ההסתדרות בישיבתה בירושלים ב-24.4.28 החלטה חריפה, הקוראת להוצאת פראקצית הפועלים (זרוע הפ.ק.פ. בהסתדרות) מכל מוסדות ההסתדרות, באשר זו מתנגדת במעשיה להסתדרות, והוכיחה שהיא אויבת העם היהודי ומעמד הפועלים. ההוצאה באה משום מעשיה של הפ.ק.פ. — ולא משום השקפותיה הפוליטיות.¹²

¹¹ "ברור דרכי הגדוד", 'מחינו', מח (ההדגשה שלי).

¹² 'הפועל הצעיר', 8.5.24.

לנוכח התנהגותם האנטי-ציונית התוקפנית של חברי הפראקציה והוצאתם מן ההסתדרות התעוררה בתוך הגדוד הבעיה איך להתייחס אל חברי הפראקציה שהם גם חברי; האם יש להוציאם מן הגדוד, כפי שהוצאו מן ההסתדרות, או להשאירם בו? הנהגת הגדוד קבעה עמדה, השוללת את זכות הוועד הפועל של ההסתדרות לבטל את זכות הייצוג של הפראקציה במועצות הפועלים באופן אדמיניסטרטיבי. "היחס שלנו לאנשי הפראקציה" — כתב אחד מחברי הגדוד — אינו צריך "להעביר אותנו על דעתנו עד כדי למסור נשק מסוכן כזה — שעליו דברתי למעלה — בידי חלק אחד של הכוחות הפועלים בהסתדרות — יהיה זה הרב או המיעוט".¹³ לא מקרה הוא שדווקא אנשי הגדוד, שהיה "בן חורג" בהסתדרות, חששו לתת נשק כזה בידי מזכירותה. אכן זו היתה העמדה שנקט הוועד הפועל של הגדוד, ובראשו אלקינד. באשר לשאלה אם להשאיר את חברי הפראקציה בגדוד או לא, הוחלט על-ידי מועצת הגדוד (אלול תרפ"ד) לערוך משאל בגדוד. עריכת המשאל לא נסתיימה לעולם, וכך "נסחב" עניין הוצאת חברי הפראקציה מהגדוד.¹⁴

הבעיה נסתבכה עם פרשת עפולה: הפ.ק.פ. פרסמה כרוזי הסתה בערבית לפלא-חיים באזור עפולה, וקראה להם להתנגד להתיישבות היהודית. בהתנגשויות דמים במקום, בין הערבים לבין המשטרה הבריטית, נהרג ערבי אחד ונפצעו אחדים. בעקבות זאת פרסמה הפ.ק.פ. כרוזים בעברית בנוסח "אנו יכולים וחיבים להפריע בכבוש עפולה".¹⁵

כשהגיעו הכרוזים לגדוד, הם עוררו זעם רב, אך התוצאה היתה רק הצעה לערוך משאל חדש, שגם הוא לא בוצע, וסערת הרוחות שככה. על סיום זה של הפרשה התמרמו אותם חברי הגדוד, שהתארגנו לאחר מכן כסיעת "הימין" בגדוד.¹⁶

תהליך הפילוג בגדוד החריף והלך מאז תשרי תרפ"ו. מוקד הוויכוחים הגדולים בגדוד עבר מן השאלה אם לגבש או לא לגבש "עמדה בהסתדרות" לשאלת תוכנה של העמדה שיש לגבש. מנהיגות הגדוד, ובעיקר מנחם אלקינד, דוד הורוביץ ומינה השכל נטו יותר ויותר להדגיש את אופיו הפוליטי — "הגדוד כאוואנגארד". אחרים, כגון חנוך רוכל ואליעזר כנעני, טענו כי הגדוד הוא צורת חיים — פרוטוטופ לחברת העתיד. הראשונים, שראו עצמם כשמאל בגדוד, הדגישו יותר ויותר את עקרון מלחמת המעמדות במקום הקונסטרוקטיביזם, ואילו מתנגדיהם, אנשי הימין, עמדו על בסיס הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי.

התפתחות רעיונית זו לא היתה פרי השפעת הפ.ק.פ., אלא פרי המציאות הארץ-ישראלית בשנות העלייה הרביעית. היא נבעה גם מתפיסתם של מנהיגי הגדוד: בעוד שאנשי הימין השלימו עם צמצום רעיון "הקומונה הכללית" לרעיון של "קומונה בתוך עולם קאפיטאליסטי",¹⁷ לא יכלו להשלים עם זאת אנשי השמאל

¹³ ס.א., "תשובה", 'מחיינו', נא (תרפ"ד).

¹⁴ כנעני, "סבלנות", 'מחיינו', ה סבת תרפ"ה.

¹⁵ כרוז הוועד היפואי של הפ.ק.פ., 29.11.24, ארכיון העבודה.

¹⁶ כנעני, "סבלנות", 'מחיינו', ה סבת תרפ"ה.

¹⁷ א. כ"י, "אהוד הכוחות הקומונאליים", 'מחיינו', מד, תשרי תרפ"ד.

כאלקינד. ומאחר שדרך המופת שבעצם קיום הגדוד נכשלה בהשגת המטרה, הם קיוו להגשים במהרה את "הקומונה הכללית" בדרך פוליטית, במלחמת מעמדות.¹⁸ מכיוון שהשמאל ראה את בגדוד רק אוואנגארד למהפכה, שתפקידה להגשים במהרה את הקומונה הכללית, ירד האידיאל של "בניין הארץ" — התפקיד הלאומי של הגדוד — למדרגת חשיבות שנייה במעלה. יתר על כן: חברי השמאל הגיעו למסקנה ששתי המגמות שוב אינן עולות בקנה אחד: בעוד האינטרס הלאומי מחייב מעשי חלוציות, הסתפקות במועט תוך התרחבות מתמדת, דורש האינטרס המעמדי את חיזוק הבסיס הכלכלי של האוואנגארד למהפכה. כלומר, יש להימנע מכל התרחבות משקית, העשויה להגביר את תלות הגדוד במוסדות המיישבים, ואם המטרה היא מהפכה ובניין הקומונה הכללית, אין לצפות עוד לתמיכה כלכלית של המוסדות הציוניים. כך באה המסקנה הפאראדוקסאלית: בשל השאיפה להגשים את הקומונה הכללית במהרה, יש להימנע מכל פעולה בתחום העשייה הקונסטרוקטיבית. חברי הימין בגדוד ראו במדיניות זו הזדהות עם מגמותיה החסלניות של הפראקציה, וגברה בהם ההכרה שהשמאל בגדוד, שכלל אף את מנהיגותו, בוגד בציונות. לשוא הצהירו אנשי השמאל את נאמנותם לרעיון הציוני, וטענו שההבדל בינם לבין אנשי הימין הוא במידת ההדגשה של המטרה הלאומית לעומת הסוציאליסטיים, אך לא במטרה עצמה.

ייתכן שאנשי הימין תפסו נכונה את הגיון ההתפתחות של האידיאולוגיה הזאת, אם כי באותה תקופה עדיין לא הרחיקו אנשי השמאל לכת בקו זה של מחשבה. אנשי הימין הגיעו למסקנה שאנשי השמאל הם פראקציונרים מוסוים, שאם לא כן מדוע הגנו עד לפילוג על המשך חברות הפראקציונרים בגדוד? הסיבה לכך היתה ארגונית בעיקרה, שהרי חברי הפראקציה עזרו לאלקינד ולחבריו לשמור על עמדתם בגדוד. ארגון השמאל התגבש כתגובה על התגבשות הימין. עד אז זיהה אלקינד את עצמו עם הגדוד כולו, ורק משנוצרה האופוזיציה למנהיגותו, פנה לבקש לו בעלי-ברית בעלי השקפות דומות לשלו. אז נתארגן "ארגון השמאל", שהיה לפי עדותו של דוד הורוביץ, קואליציה רופפת למדי של זרמים מנוגדים ביסודם. בקואליציה זו היו שלושה מרכיבים: "השמאל הגדודאי", בראשות אלקינד, הורוביץ, השכל; פועלי-ציון שמאל ובלתי-מפלגתיים; וחברי הפ.ק.פ. ההבדל הבסיסי בין סיעות "ארגון השמאל" היה, כמובן, ביחסן לציונות: אנשי פועלי-ציון שמאל והשמאל הגדודאי חייבו את המפעל הציוני, ואילו אנשי הפ.ק.פ. — שללוהו. בשמאל היו אפוא מלכתחילה חילוקי-דעות בבעיית יסוד, ומשום כך היה עתיד להתפלג פעמיים.

ככל שהלך הימין בגדוד והתחזק (שנת 1926), כן נאלץ אלקינד להזדקק יותר ויותר לתמיכת חבריו ל"ארגון השמאל" מן הפ.ק.פ., כי בלעדיהם היה מאבד את הרוב שהיה לו במועצות הגדוד. אמנם הימין ראה ביחס של אלקינד אל חברי

¹⁸ להבהרת העניין ראה מאמרי "החלום ושברו" — התפתחותו של גדוד העבודה ע"ש טרומפלדור 1920—1927, "בדרך", ד (אלול תשכ"ט), עמ' 33—54.

הפראקציה מבחן לנאמנות אלקינד וחבריו לצינונות, אבל אלקינד לא היה מוכן לוותר על תמיכה מכרעת זו. לפיכך למרות שאנשי הימין הגבירו את תביעתם ממנהיגות הגדוד להוציא מתוכו את חברי הפראקציה, לא זזה זו מדעתה שיש להשאירם בתוכו.

בינתיים התחזקה השפעת הפראקציה בגדוד, בייחוד בפלוגות העירוניות, בשל המשבר הכלכלי בארץ, שהתחיל ב־1925, והתפתח בשנת 1926. בבחירות לאסיפת הנבחרים הצביעו 15 מחברי תל־יוסף בעד הפראקציה;¹⁹ ובפלוגות תל־אביב, חיפה וירושלים היה שיעור המצביעים בעדה גבוה הרבה יותר. מעל דפי 'מחינו' התנהל פולמוס על עמדת ההסתדרות במשבר הכלכלי: היו שטענו שעל ההסתדרות בשעה שכזו לשים את הדגש על תפקידיה כארגון מקצועי ולתבוע תעסוקה, גם אם הודאה באבטלה עלולה להביא לצמצום מכסת העלייה. והיו שהדגישו את התפקידים הלא־מיים של ההסתדרות אפילו בשעה חמורה זו.²⁰

העלייה בכוח הפראקציה בגדוד שיקפה תופעה כלל־ארצית. הפ.ק.פ. קיבלה בבחי־רות שנערכו בדצמבר 1925 למועצות העירוניות 10% מקולות כלל הפועלים, ובבחירות לאסיפת הנבחרים — 7%. בפלוגות העירוניות של הגדוד עלה שיעור חברי הפראקציה על האחוז הארצי, בעוד שבפלוגות שבמשקים היה שיעורם קטן מן האחוז הארצי. בעיר סייע הקשר הנוח בין הפראקציה וחברי הפלוגות של הגדוד לחיזוק ההשפעה של הפ.ק.פ.. לעומת זאת הקשר עם הקרקע והבית במשקים נתן לאנשים חוסן פנימי בפני הלכידות חסלניים — במקום ראדיקאליזם באה הדבקות ביש.

בשנים 1925—1927 חל שינוי בקו של הקומאינטרן; במקום הקו הקשה כלפי המפלגות הסוציאלי־דמוקרטיות באה הקריאה לאחדות יסולידאריות של תנועת הפועלים. אז הוקם "ועד הפעולה האנגלו־רוסי" לאיחוד תנועת הפועלים. "הקו הרך" הזה היה עתיד להשתנות בסוף 1928. השינוי בקו התבטא במהרה גם בארץ־ישראל: הוקמה תנועת "אחוד", שדרשה שההסתדרות תסתפח לוועד האנגלו־רוסי ותתבע מן האינטרנאציונאל השני להסכים להצעות ועד זה. דרישה נוספת — להחזיר את חברי הפראקציה להסתדרות, בטענה שפעילותם במסגרת המועדונים שהקימה תנועת "אחוד" אינה חתרנית. מועדונים אלה, שבהם השתתפו גם חברי השמאל של הגדוד היו קנים־מוסוים לפעילות הפ.ק.פ., ונועדו לשמש כבימה חוקית להופעות חברי הפ.ק.פ., שהוצאו מן ההסתדרות ונרדפו בידי הבולשת הבריטית. מסתבר כי הפ.ק.פ. יעדה תפקיד חשוב לשמאל שבגדוד. היא קיוותה

¹⁹ גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור' (לעיל, הערה 1), עמ' 209.

²⁰ מחד גיסא, טען לוי קנטור: "ומן למנהיגי ההסתדרות להכיר בזמן חוסר עבודה ורוב דאגות כללי־ישראל וצינונות ולדרוש בפה מלא עבודה ולחם לעם!" ('מחינו', סח); ומאידך גיסא, ענה שלמה ליפסקי: "יש כאלה המנצלים את המשבר הנוכחי, את הרעב של מאות פועלים בשביל להשפיל את כבוד הצינונות בעיני צבור הפועלים בארץ ובחו"ל... אף פעם, במצבים הכי קשים, לא נותר על העליה, להפך, אנחנו נעמוד ונדרוש את הרהבתה" ('מחינו', עא).

שבעזרתו תוכל לחזור לפעילות בהסתדרות. הקשר שבין השמאל של הגדוד והפ.ק.פ. היה אפוא חיוני לשני הצדדים, והדבר ניכר בהידוק שיתוף הפעולה ביניהם. בבחירות לוועידה השלישית של הסתדרות העובדים (אייר תרפ"ו) הת-ארגנה בירושלים רשימה "בלתי-מפלגתית", שהיתה רשימה מוסווית של הפראקציה. אנשי השמאל של הגדוד היו מיוזמיה, ורשימת הגדוד התקשרה אתה בהסכם-עודפים.²¹

התקשרות גוברת והולכת זו בין "השמאל הגדודאי" והפראקציה הביאה לפילוג הראשון של "ארגון השמאל"; אנשי פועלי-ציון שמאל נפרדו מעליו והופיעו במועצה העשירית של הגדוד (סיון תרפ"ו) כרשימה נפרדת. כך נשארו ב"ארגון השמאל" רק קבוצת אלקינד-הורוביץ ("השמאל הגדודאי") וחברי הפראקציה, ותלות הראשונים בחבריהם גברה והלכה.

הידוק זה של שיתוף הפעולה עם הפ.ק.פ. מנע אפשרות של פשרה בין השמאל והימין בגדוד. הימין דרש קיום החלטה קודמת של מועצת הגדוד, לפיה "כל מי שמתנגד לאחת המטרות הסופיות של הגדוד [כגון הפראקציה] אין לו מקום בגדוד".²² לכך לא יכלו אנשי השמאל להיענות. ההצעה ל"מוראטוריום" פוליטי למשך שנה — כלומר הפסקת כל פעילות פוליטית בגדוד באותה תקופה — כדי להביא להרגעת הרוחות בגדוד, נדחתה גם היא על-ידי "ארגון השמאל", שהרי קבלתה היתה מונעת את השתתפות חבריו בפעילות מועדוני "אחוד". נוסף לכך, באותם ימים (סיון תרפ"ו) עמלו ראשי השמאל בארגונה של תנועה פוליטית חדשה, היא "תנועת המעוט בהסתדרות", והמוראטוריום הפוליטי היה פוגע בה בראש וראשונה. תנועה זו, שנוסדה בקיץ תרפ"ו והתקיימה רק כשנתיים, חשובה להבנת ההבדל שבין "השמאל הגדודאי" והפ.ק.פ..

הרעיון ליצור תנועה שמאלית שתסתייג הן מן המפלגות הציוניות-סוציאליסטיות והן מן הפ.ק.פ., נבע מאותה רוח של התנגדות למפלגות הקיימות, שרווחה בגדוד, בייחוד מאז ימי פילוג עין-חרוד; מאז לא נמצאה בארץ מפלגה שתתקבל על דעת אנשי הגדוד, ובמיוחד על דעת מנהיגותו. כמו-כן נראה כי אנשים כאלקינד וכהורוביץ, שנסגרה בפניהם דרך הפעולה הממוסדת בהסתדרות וב"אחדות-העבודה", חיפשו אפשרות פעולה והתבטאות במסגרת ארצית, רחבה מזו של הגדוד, שהיתה צרה לשיעור קומתם.

הכוונה היתה לתנועה שתפעל במסגרת ההסתדרות ולפי פרוגרמה מוגבלת לכמה נקודות-גיבוש משותפות. לא היתה כוונה להקים מפלגה ממש, מחשש שלא יושג הסכם בשאלות הפוליטיות.²³ היתה זו תנועה ראדיקאלית, שמגמתה מלחמה מקצו-עית נמרצת של ציבור הפועלים, ובעיקר של פועלי העיר. במהרה התגלתה התנועה

²¹ גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור' (לעיל, הערה 1), עמ' 209.

²² ארכיון העבודה, IV 132, תיק 33: החלטות המושב הראשון של מועצת הגדוד העשירית, בתל-יוסף.

²³ הדברים על "תנועת המעוט" מבוססים על מסמכים מארכיון תל-יוסף, טז 44, ועל עדות ד. הורוביץ.

כתופעה קיקיונית. למעשה היתה זו תנועת אינטלקטואלים בלי בסיס ציבורי רחב; מרבית חבריה באו מקרב חברי "השמאל הגדודאי", השתתפו בה חברים אחדים ממשקים שהיו מחוץ לגדוד, כגון בנימין דרור מבית-אלפא, ופראנץ לדרר (צבי דר) מחפצי-בה. חברי פועלי-ציון שמאל וחברי הפ.ק.פ. שמחוץ לגדוד לא השתתפו בה. התנועה פנתה אל פועלי העיר, אך השתתפו בה בעיקר חברי קיבוצים. השוואת מצעה של "האופוזיציה השמאלית" (כפי שנתכנתה "תנועת המעוט") לוועידה השלישית של ההסתדרות²⁴ למצע של ועד "אחד"²⁵ (שארגן את מועדוני "אחד" הנזכרים לעיל) מגלה נקודות דמיון רבות. דרישות תנועת "אחד" היו: (א) הצטרפות ההסתדרות הכללית לוועד האנגלו-רוסי ודרישה מהאינטרנאציונאל השני להסכים להצעות ועד זה. (ב) לא להוציא חברים נוספים מן ההסתדרות, ולהחזיר את אלה שכבר הוצאו. (ג) למשוך להסתדרות את הפועלים הערבים, התימנים, ואת כל שאר הבלתי-מאורגנים. (ד) מלחמה נגד האדישות והבידור-קראטיזם.

במצעה של "תנועת המעוט" נזכרות כל הנקודות הללו. עובדה זו מלמדת לכאורה על אופיה "הקומוניסטי" של "תנועת המעוט". אך דומה כי עדיף להסיק ממנה מסקנות רק על דרך הפעולה של ועד "האחד" ועל שיטות הפעולה של מפלגת הפ.ק.פ., שכן המצע של תנועת "האחד" לא שיקף כלל את הבעיות היסודיות שהיו שנויות במחלוקת בין תנועת הפועלים הציונית לפ.ק.פ.

מבין ארבע הדרישות של מצע תנועת "אחד", המעניינת ביותר היא השלישית — לארגן את הפועל הערבי בתוך ההסתדרות. זו היתה דרישה מובהקת של הפראקציה בהסתדרות. גם "תנועת המעוט" דגלה בכך: "התנועה האופוזיציונית תלחם בעד האופי הבינלאומי של התנועה המקצועית בארץ ותדרוש את ארגון כל הפועלים באגודות מקצועיות מאוחדות".²⁶ אולם מכאן ועד לעמדת הפ.ק.פ. בנידון עדיין רב המרחק. הפ.ק.פ. דגלה בארגון הפלאח והפועל הערבי כ"פרולטריון הארצישראלי המהפכני" מול "האימפריאליזם הבריטי והציונות הריאקציונית".²⁷ לעומת זאת דגלו "השמאל הגדודאי" ו"תנועת המעוט" בארגון מקצועי לא-פוליטי של הפועל הערבי. אכן במצע "האופוזיציה השמאלית" וכן בדברי אנשי "השמאל הגדודאי" אין שום נטייה לשיתוף פעולה פוליטי של יהודים וערבים.²⁸

הפ.ק.פ. ותנועת הפועלים הציונית בארץ נחלקו בראש וראשונה ביחסן לארץ-

²⁴ נתפרסם ב'דבר', 24.12.26.

²⁵ "תשובות להתקפות על האחד" (הוצאת ועד האחד, תל-אביב, אוגוסט 1926), ארכיון העבודה.

²⁶ מצע האופוזיציה השמאלית לוועידה השלישית של ההסתדרות, 'דבר', 24.12.26.

²⁷ עיין לעיל, עמ' 152.

²⁸ בעית ארגונו של הפועל הערבי בהסתדרות נדונה במפלגות הפועלים בארץ בשנות ה-20. הפועל הצעיר הסתייג מכל הרעיון; אחדות-העבודה החליטה על ארגון שתי הסתדרויות בנות ברית. פועלי-ציון שמאל דגלו בארגון פועלים יהודי-ערבי משותף בהסתדרות אחת. על כל פנים, העלאת בעית ארגון הפועל הערבי בתוך ההסתדרות לא נחשבה כאופיינית לפראקציה בלבד בשנות ה-20.

ישראל ולמפעל הציוני, ועל כן ביחסן לעלייה ולמפעל ההתיישבותי. הפ.ק.פ. נאבקה בעקביות נגד המפעל הציוני בכלל, ונגד העלייה בפרט.²⁹ לעומת זאת לא דן מצעה של "תנועת המעוט" בבעיות פוליטיות לגופן, שהרי תנועה זו הגבילה את עצמה מראש לבעיות מקצועיות-ארגוניות בתוך ההסתדרות. מבין השיטין מבצעת השקפת חברי התנועה על המפעל הציוני, והיא לא חרגה מן הבסיס הציוני. במצע אין מטילים ספק במפעל הציוני. העלייה, לדוגמה, נזכרת במצע: "התנועה האופוזיציונית תלחם בעד עליה הפשית והסרת המגבלות המוטלות עליה מצד הממשלה".

שתיים מתביעות "תנועת המעוט" הן שעוררו את עיקר הספק בדבר נאמנותה הציונית: (1) "הפרדת הפונקציות" בהסתדרות; (2) מאבק להעלאת רמת חיי הפועל, גם אם יהא בכך כדי לעצור את ההתרחבות המשקית.

הדרישה הראשונה אמרה להפריד בין הפונקציה של ההסתדרות כ"חברת העובדים" לבין הפונקציה של ההסתדרות כאיגוד מקצועי. דרישה זו באה לנוכח המשבר הכלכלי שהחריף והלך בשנת 1926, ולנוכח גידול המשק הפרטי בימי העלייה הרביעית. "תנועת המעוט" טענה כי מאחר שהגיע תור הקאפיטאליזם בארץ, על ההסתדרות להקדיש הרבה יותר תשומת לב למלחמתו המקצועית של הפועל, ולהעביר את הדגש מתפקידיה הלאומיים לתפקידים מעמדיים. יתירה מזו, הפרדת הפונקציות הכרחית, לדעת "תנועת המעוט", גם כדי למצוא פתרון לבעית "הארגון המשותף" עם הפועל הערבי, שהרי כל עוד לא תופרד הפעולה הקונסטרוקטיבית של ההסתדרות — הנעשית למען השגת המטרה הציונית — מפעולתה המקצועית, לא יוכלו פועלים ערביים להצטרף אליה.

העברת הדגש מתפקידים לאומיים לתפקידים מעמדיים מתבטאת גם בדרישה השנייה הנ"ל:

ההסתדרות הכללית לוקחת עדין לעתים תכופות על עצמה אחריות משקית בלי אמצעי-משטר ממשיים והתפסד ההכרחי מתכסה על-ידי הורדת רמת חיי הפועלים. תפקידה של התנועה האופוזיציונית ללחם נגד שטה מסוכנת זו המביאה להתנוונות מעמד הפועלים [...] נתינת קרדיט על-ידי הקואופרציה אפשרית רק בגבולות שאינם מסכנים את רמת החיים הנורמלית של הפועל. הרחבת ההתיישבות צריכה להיות קשורה בבסוס המשקים הקיימים ובנויה על יסודות רציונליים.

במלים אחרות: אם אין ההסתדרות מסוגלת להבטיח את ביסוס המשקים הקיימים מבחינה כלכלית, אל לה להמשיך בהתיישבות חדשה עד שיושג הביסוס של הקיים;

²⁹ "סימנו הראשון של האימפריאליזם היהודי השודד הוא — הבאת 'חלוצים' ציונים בדרך העלייה הציונית המאורגנת..." "על המפלגה לנהל תעמולה ופעולה במימדים גדולים נגד ההסתדרות ונגד סיסמאותיה היסודיות המכוונות נגד הפועלים והפלחים הערביים: 'כבוש העבודה' ו'כבוש הקרקע'!" (מתוך החלטות הוועידה השביעית של המפלגה הקומרניסטית הפלשתיאנית, המובאות בתרגומן מערבית לעברית, בנספח לספרו של ג.ז. ישראלי, פ.ק.פ.—מופ"ס—מק"י [עם-עובד, תשי"ג].)

אל לה להסתדרות. להרחיב את פעילותה ההתיישבותית מתוך מניעים לאומיים, על חשבון רמת-חיוו של הפועל.

מצע "תנועת המעוט" העביר את הדגש בסיסמה "אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה" מן ה"לבנות" אל ה"להבנות" — אך כמוה עשו רבים וטובים ביישוב, מבלי שיפקקו בנאמנותם לציונות. זאת ועוד: עקרון הגבלת העלייה על-פי כושר הקלי-טה הכלכלי, המשתמע מן המצע (והנוגד כמובן את סעיף העלייה הנזכר לעיל) כבר נתקבל, לפחות הלכה למעשה, בהסתדרות הציונית. האטת תהליך ההתיישבות בהתאם ליכולת הכלכלית של המוסדות המיישבים היתה עובדה קיימת באותן השנים. משני מרכיבי האידיאולוגיה של הגדוד, הציונות והסוציאליזם, פגעה "תנועת המעוט" לא במרכיב הציוני, אלא דווקא במרכיב הסוציאליסטי, בנותנה לו תוכן חדש לגמרי. במצעה לא יוחס ערך עצמי לפעולה הקונסטרוקטיבית. מטרת הקואופרציה, על-פי המצע, הן הטבת מצבו הכלכלי של הפועל, יצירת עבודה קבועה לחלק מן הפועלים, פרודוקטיביוזאציה של מעמד הפועלים העברי ומשענת למלחמה המעמדית של הפועל בארץ. על-פי מצע זה הפך הגדוד מנושא של תנועה, מ"אונגרד" — לאורח חיים, ל"מטבח משותף". אין כאן חזרה לתפיסה של "הגדוד — כפרוטטיפ", אלא ויתור על החזון שראה בגדוד בסיס לחברה הסוציאליסטית העתידה לקום. לפי ההגדרה של הקואופרציה ושל תפקידיה במצע "תנועת המעוט", אין לפעולה הקונסטרוקטיבית ערך כשלעצמה, אלא היא אמצעי להבטחת תנאי החיים של חברי הגדוד.³⁰

מתוך ייאוש זה מן הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי נבעה הטראגדיה של "השמאל הגדודאי", ובגללו האשימוהו בבגידה בציונות. השקפת העולם "הגדודאית" הת-בססה על סינתזה גמורה של ציונות וסוציאליזם — שלפיה, הגשמת המרכיב האחד הכרחית להגשמת משנהו, ולהפך. בהתייאושות מן הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי ראו אנשי הימין בגדוד בגידה כוללת בהשקפת העולם של הגדוד, ובכלל זה בגידה בציונות. אם נוסיף לכך את הדמיון בסגנון הדיבור של אנשי השמאל ושל חברי הפ.ק.פ. בגדוד, את התארגנותם המשותפת במסגרת "השמאל הגדודאי", ואת שיתוף הפעולה ביניהם במסגרת מועדוני "אחוד", כי אז נבין מדוע ראו אנשי הימין את מתנגדיהם כקומוניסטים. בלהט הפולמוס לא נתפנה איש לבדוק שמא נכונה טענת אנשי השמאל, שאין זה כלל מתפקידם להכחיש האשמות אלה, שנראו בעיניהם כאבסורדיות.

ההתייאושות מן הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי הביאה את חברי השמאל שבגדוד לפרשת דרכים רעיונית, שהם עצמם לא ראו מראש לאן תוביל אותם. לפי השקפת השמאל, המטרה הראשונה במעלה בין מטרות הגדוד היא המטרה הסוציאליסטית, ואם מטרה זאת אינה ניתנת להגשמה בארץ משום התנאים האוביקטיביים השור-רים בה (שלטון המאנדאט, המשבר הכלכלי וכדו'), המסקנה היא שאין דרך קצרה

³⁰ מכאן לא רחוקה הדרך לדברים מאוחרים יותר של דוד הורוביץ, שהגדיר את הקיבוץ כצורת חיים "אוטופיסטית וריאקציונית כאחד" ("הפרוד בגדוד ועמדת הוועד הפועל של ההסתדרות", 'מחינו', שמאל, 11.2.27).

להגשמת הסוציאליזם בארץ. אם נוסיף לכך את הגרעונות המתמידים של הגדוד, נקל היה לאלקיןבד ולאנשיו להגיע למסקנה שאין עתיד לצורת חיים קומונאלית בארץ. ומכאן נבעה מסקנה — עזיבת הגדוד. ואכן נראה שרבים הגיעו למסקנה זו וחיפשו פתרון אישי לבעיותיהם. אבל זה לא היה פתרון לאלקיןבד וחבריו, אשר אישית רצו לחיות בקומונה, אך יחד עם זאת ראו בה מסגרת ריאקציונית מבחינה אידיאולוגית, משום שאינה מקדמת את המהפכה. מכאן לא רחוקה המסקנה שצריך לחפש מקום אחר, אשר בו התנאים האובייקטיביים (קרי: המשטר הפוליטי) מאפשרים את התפתחות הקומונה. מחשבה זו נמצאה עדיין בהתגבשות, והיא תישאר רחוקה מלבנות רוב חברי השמאל בגדוד, אך היא בגדר התפתחות טבעית מן ההתייאושות מן הסוציאליזם הקונסטרקטיבי לגבי אנשים כאלקיןבד, שאצלם הגשמתו המיידית של החזון עמדה במרכז החיים. התפתחות אידיאולוגית זו שונה מן התפיסה של הפ.ק.פ..

"תנועת המעוט" הופיעה בפומבי ב־19 בנובמבר 1926³¹, לאחר מועצת סיון תרפ"ו, כאשר התגלה כוחו העולה של הימין בגדוד. הופעתה באה לאחר שראשי השמאל בגדוד התייאושו משאיפתם ליצור מן הגדוד ישות פוליטית, שתשמש כבסיס לפעולתם. התכניות לארגון התנועה היו, כנראה, אחד הגורמים ללחץ השמאל לביטול המוראטוריום הפוליטי שנועד להרגיע את הרוחות הסוערות בגדוד. כשלונו של המוראטוריום הפוליטי מסמל את הצעידה לקראת פילוג הגדוד. המוראטוריום נכשל בגלל פעולה למען אנשי הפראקציה: בניגוד להחלטת מועצת הגדוד נגד פעולות פוליטיות, עסקו אנשי השמאל באיסוף חתימות למען החזרת חברי הפראקציה להסתדרות, במסגרת פעולתם במועדון "אחוד". בפעולה זו היה משום קריאת-תגר על החלטת הרוב במועצת הגדוד.

פרשה נוספת, הקשורה בבעיית הפראקציה בגדוד, הסעירה את הרוחות וקירבה את הפילוג — היא פרשת לוקאצ'ר, הידוע בכינויו "לוקה". לוקה זה, שהיה לקומור-ניסט כבר ב־1923, השמיץ את המפעל הציוני באונוי אורח בשם פרנבאך, מאנשי תנועת הפועלים בגרמניה. בשל כך ובשל מעשי חתרנות אחרים, נתבע למשפט-חברים. כאשר לא הופיע למשפט, הוצא באופן אדמיניסטרטיבי מן הגדוד, מפלוגתו בתל-יוסף. בתגובה על כך, ארגן השמאל בפלוגת ירושלים (4.10.26), שבהנהגת דוד הורוביץ ויצחק לנדסמן, אסיפה כללית של חברי הפלוגה, ובה הוחלט שפלוגת ירושלים אינה מכירה בסמכות המרכז להוציא חברים מן הגדוד בגלל פעולות פוליטיות. כמו-כן תבעה האסיפה להחזיר את לוקה לתל-יוסף; שאם לא כן יקבלוהו בפלוגת ירושלים.³² החלטה זו מדגימה את מידת דבקותו של השמאל בהישארות אנשי הפראקציה בגדוד.

כל אותו הזמן נמשכו המאמצים למנוע את הפילוג בגדוד. מועצת הגדוד, שנת-קיימה ב־כב בחשון תרפ"ז בתל-יוסף, החליטה לבטל את המוראטוריום הפוליטי

³¹ בכרוז הפותח במלים: "פועלי כל הארצות התאחדו!" (ארכיון תל-יוסף).

³² ארכיון תל-יוסף, טז 51.

לגנות את "מעשה לוקאצ'ר" בפלוגת ירושלים, וכן "להוציא מהגדוד את החברים הידועים לה כחברי הפראקציה או כמוציאים לפועל את פעולות הפראקציה". הפעם הוטל התפקיד על מועצת הגדוד עצמה, בעוד שקודם לכן הוטל על הפלוגות.³³ הביצוע נדחה בחודש, על מנת לאפשר קיום משאל חברים בשאלה זו. תוצאות המשאל היו: 238 בעד הוצאתם של אנשי הפראקציה מהגדוד על-ידי המועצה; 209 נגדה.³⁴ יחסי הכוחות היו אפוא שקולים כמעט, אפילו בשלב המאוחר של התפתחות הגדוד.

בינתיים השתנתה הבעיה וממדיה: משאלת הישארותם של חברי הפראקציה בגדוד, לעצם השאלה של המשך החיים המשותפים של שמאל וימין בגדוד. הפילוג נעשה בלתי-נמנע. ב-16 בדצמבר 1926, במועצת הגדוד בתל-יוסף, החליט הימין על הוצאת השמאל מן הגדוד. הנימוק שהביא חנוך רוכל היה חוסר יכולת הפעולה של הגדוד במצבו הנוכחי. הוא האשים את השמאל בהתנכרות למטרה הציונית והקונסטרוקטיבית של הגדוד, בכך שהוא מעמיד תנאים כאלה להגשמתה, העושים אותה לבלתי-אפשרית.³⁵ חנוך רוכל לא הביא הוכחות אחרות לבגידת אנשי השמאל בציונות, פרט לטענה ה"ל".

פרשת חברי הפראקציה בגדוד חרפה אמנם את הניגודים שבין שמאל וימין ויצרה את הציר שסביבו התבלטו הניגודים ביניהם, אך מקורם של ניגודים אלו נעוץ במשבר שנוצר בהשקפת-עולמם של מנהיגיו, על רקע המציאות ששררה בארץ בימי העלייה הרביעית, כשלונותיו של הגדוד מבחינה כלכלית, וניתוקו (מאז פרשת פילוג עין-חרוד—תל-יוסף) מאותו חלק מתנועת הפועלים שהיה הקרוב לו ביותר מבחינה אידיאולוגית — "אחדות-העבודה". אנשי הפראקציה בגדוד ותעמו" לתם הדפיטיסיטית, בנוסח "הקונסטרוקטיביום פשט את הרגל", סיעו בתהליך זה; אך חלקם בו לא היה גדול מזה של הגורמים האחרים הנוכחים.

עם פילוג הגדוד עברו הפלוגות במשקים תל-חי וכפר-גלעדי — ואחרי מאבק בין אנשי שמאל וימין, גם בתל-יוסף — לידי אנשי הימין. הפלוגות העירוניות — תל-אביב, חיפה וירושלים — עברו לידי השמאל.

חלוקה זו מקורה בכך, שהמשבר הכלכלי ומיעוט אפשרויות הבניין בארץ פגעו קשה בפלוגות העירוניות, וגרמו להגברת השפעת השמאל. ואילו המשקים נפגעו פחות מתהליכים אלה והשפעותיהם.

בתל-יוסף התנהל מאבק בי אנשי הימין ואנשי השמאל, שהיוו כשליש מחברי המשק, ורצו לשמור על עמדותיהם בו. הדבר לא עלה בידם, והם נאלצו לעזוב ולהצטרף לפלוגות העירוניות. היו אלה ימי המשבר הכלכלי, וחברי הפלוגות העירוניות סבלו חרפת-רעב, פשוטו כמשמעו. מצבם החמיר בשל העמדה העוינת שנקטו

³³ החלטות מועצת הגדוד ה-11, מושב שני, ארכיון העבודה, IV 132, 37.

³⁴ 'גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור' (לעיל, הערה 1), עמ' 214.

³⁵ ארכיון העבודה, IV 132, תיק 38 א.

כלפיהם מוסדות ההסתדרות.³⁶ הדברים הגיעו לכך, שלא עלה בידי הפלוגה בתל-אביב לפרוע את חובותיה למאפייה.³⁷

גם מבחינה חברתית היה המצב בפלוגות העירוניות כפי רע. היתה אווירה של ייאוש, אי-יציבות, אי-ביטחון בעתיד, הרגשה של "קבוצה נצורה". בשעה שהיה הגדוד מאוחד, נתבלטו הניגודים בין השמאל והימין שבתוכו. עתה נתבלטו הניגודים שבתוך השמאל עצמו — בין קבוצת השמאל הגדודאי לבין אנשי הפ.ק.פ.. גברו החיכוכים והחשדות שבתוך הקבוצה. מצד הפ.ק.פ. לא ידוע על תמיכה כספית באנשי הגדוד השמאלי; לא היו, כנראה, מגעים בין אנשי הגדוד השמאלי לבין אנשי הפ.ק.פ. פרט לאלה שבמסגרת מועדוני "אחוד".³⁸

אחת ההוכחות הברורות לכך, שחברי תנועת הפועלים מחוץ לגדוד לא זיהו את הגדוד השמאלי עם הפ.ק.פ., היא ביחס מנהיגי ההסתדרות לגדוד השמאלי. בעוד שהפראקציה הוצאה מן ההסתדרות, הופיעו אנשי "תנועת המעוט" בבחירות לוועידה השלישית של ההסתדרות (דצמבר 1926), ושלחו אליה ארבעה צירים (אלקינד, לדרר, דרור, הורוביץ). לנאומו של אלקינד הקשיבו היטב כל הנוכחים בוועידה. דוד בן-גוריון התפלמס בחריפות עם דוליק הורוביץ. איש לא חשב להוציא אותם מן ההסתדרות; איש לא זיהה אותם עם הפ.ק.פ. למרות האשמות הגדוד הימני.

והנה, ימים מספר לאחר סיום הוועידה השלישית של ההסתדרות (אוגוסט 1927), נודע על תכניתו של אלקינד לנסוע לברית-המועצות להקים שם קומונה. מאשימי השמאל בבגידה בציונות ובהיתפסות לקומוניזם ראו בכך הוכחה לטענתם.

תכנית הנסיעה לברית-המועצות נולדה בעת נסיעתו של אלקינד לברית-המועצות באפריל 1926, במסגרת משלחת מן הגדוד, שנסעה לבקר שם משקים קולקטיביים.³⁹ נסעה זו משלחת של שלושה אנשים לברית-המועצות: אלקינד, שוחט ומכונאי. לגבי מטרת נסיעתו של אלקינד הלוקות הדעות. יש מי שטוען — בעיקר אנשי "השומר" ואנשי "הימין" בגדוד — שנסיעתו של אלקינד נעשתה מתוך כוונה ברורה של בגידה ברעיון הציוני, וכדי לטפל בהעברת הגדוד לרוסיה.⁴⁰ אם נקבל השקפה זו, הרי כל מעשיו של אלקינד מאז אפריל 1926, דרך תקופת פילוג הגדוד, הקמת הגדוד השמאלי ו"תנועת המעוט" בהסתדרות, בלתי-מובנים, כי הם היו מכוונים למצוא פתרון לבעית השמאל בגדוד בארץ. נראה אפוא כי אלקינד לא נסע באפריל 1926 מתוך כוונה ברורה מראש להציע לסובייטים להעביר את הגדוד לרוסיה, אלא התכוון להשיג את תמיכת ברית-המועצות ברעיון הקומונה בארץ

³⁶ באסיפה כללית בתל-יוסף קבע ראש המחלקה להתיישבות חקלאית, קפלנסקי, ש"אין ההנהלה הציונית מכירה בזכות של התיישבות של אנשים, שהם יותר שמאליים ממנר עצמו" ("מכתב גלוי לחברי הסתדרות הפועלים החקלאיים", 2.6.27, ארכיון העבודה, IV 132, תיק 22 א).

³⁷ ארכיון העבודה, 132, תיק 22 א.

³⁸ עדות דוד הורוביץ.

³⁹ י. טברסקי (עורך), 'ספר השומר' (דביר, תשי"ז), עמ' 70.

⁴⁰ שם, עמ' 71; כמרכן עדויות אנשי "השומר" וא. כנעני.

ובשמאל הגדודאי במקום הפ.ק.פ.. תוך כדי המשא והמתן בברית-המועצות הועלה רעיון חדש. ברית-המועצות אינה מאמינה ברעיון הקומונה הכללית בארץ. אך תיתכן תמיכה סובייטית בקומונה יהודית בברית-המועצות. כך נולדה תכנית הירידה.⁴¹

שנה שלמה התנהל המשא ומתן בין אלקינד לבין הסובייטים; היו בו עליות וירידות, ולא הוכרע דבר עד אמצע שנת 1927. במשא ומתן זה מילאה הפ.ק.פ. תפקיד צדדי. מאז 1924, כאשר החליטה ועידת הפ.ק.פ. לנסות ולהשפיע בגדוד, הבינו חברי המפלגה, שאי-אפשר להשיג הישגים ניכרים בגדוד מבלי למשוך את אלקינד לצד הפ.ק.פ.. אמנם בעיני רבים נראתה משימה זו כבלתי-אפשרית, לנוכח תפיסתו הציונית הידועה של אלקינד, אך בכל זאת הוטל על דניאל (אוארבוך), ראש הפ.ק.פ., אדם בעל כוח-שכנוע רב, להביא ל"המרתו" של אלקינד. הנסיון לקרב את אלקינד לרעיונות הפראקציה נכשל, אלקינד לא נכנס למפלגה, ואל התייאשותו מדרך הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי בארץ הגיע בדרכו שלו. אלקינד התנגד לכל שיתוף פעולה עם הפ.ק.פ. בארץ. כאשר החל המשא ומתן בינו לבין הסובייטים, עקף את ראשי הפ.ק.פ. בארץ שרצו לשמור על המונופולין שלהם בקשרים עם מוסקבה, והצליח לבוא בקשר ישיר עם השלטונות הסובייטיים.

הפ.ק.פ. מצדה, התנגדה לכל רעיון הנסיעה. ראשית, ירידה של הגדוד השמאלי לרוסיה היתה מבטלת את האפשרות להשתמש בו לצורך חדירה מחודשת להסתדרות העובדים, לנקודות-יישוב ואפילו לכווה המזוין הקיים. שנית, מסקנת עויבת הארץ (המוסקת מרעיון הירידה של הגדוד) היתה מסקנה ליקוידאטורית לגבי הפ.ק.פ. עצמה. על תכנית העויבה הוסכם בדרג יותר גבוה מן הפ.ק.פ. — במוסקבה; שם הוחלט שלענין חשיבות גדולה, והמפלגה בארץ קיבלה את ההנחיות. מאז שובו של אלקינד ממוסקבה, בקיץ 1926 סייעה לו הפ.ק.פ. בהגשמת תכנית הנסיעה, אך השתדלה לעכב נסיעת אנשי-מפתח, או לפחות לנצל את פעילותם בארץ עד לנסיעה. התנגדות הפ.ק.פ. לרעיון הירידה וכן פעולתו של אלקינד שלא באמצעותה, אלא במוסקבה עצמה, אף הן מרמוזות על תפקידה הבלתי-עצמאי של הפ.ק.פ. בפרשה — זו היתה בעיה פנימית של הגדוד, וכך נשארה עד סופה.⁴²

בברית-המועצות, בשנים 1924—1926, הביאה מדיניות הנא"פ ליציבות ולפריחה כלכלית, וגם מצבו של המיעוט היהודי הוטב. לעומת זאת — המשבר הכלכלי בארץ, חוסר אפשרויות של ההתיישבות, והגרעונות המתמידים של הגדוד הביאו את אלקינד למסקנה, שכאן לא ייבנה דבר; אין משק קולקטיביסטי יכול להיבנות בתוך משטר קאפיטאליסטי.⁴³ לפי עדויות של כמה מחבריו⁴⁴ לא היה אלקינד תיאורטיקן, אלא בעיקר איש משק וארגון. כשהתייאש מאפשרויותיה הכלכליות של

⁴¹ עדות י. ברגר-ברזילי.

⁴² כנ"ל; וגם ג. ז. ישראלי, 'פ.ק.פ. — מופ"ס — מק"י' (עס"עובד, תשי"ג), עמ' 47.

⁴³ ראה, למשל, 'ספר השומר', עמ' 76.

⁴⁴ הורוביץ, דר, ברגר-ברזילי, בית-אור. ראה גם את מכתבו של אלקינד מרוסיה, המצוטט ע"י ג. ז. ישראלי ('פ.ק.פ. — מופ"ס — מק"י', עמ' 48).

הקומונה בארץ, ועם זאת רצה להוסיף לחיות באורח חיים כזה, הגיע למסקנה שלא הוא יעזוב את הגדוד, אלא שהגדוד כולו יעזוב את הארץ, יעבור למקום שבו ימצא בסיס איתן לקיומו ובו ישתלב יפה בכל רקמת היחסים החברתיים והפוליטיים, כלומר לברית-המועצות.

היסוסיו של אלקינד נמשכו זמן רב, בתקופת הפילוג ואחריה. מתקבל על הדעת, שאילו נתאפשר לגדוד השמאלי להתיישב כקיבוץ, היתה הירידה נמנעת. אך המצב היה כפי שביטא זאת אלקינד במאי 1927: "אם יעלה בידי הסתדרות הפועלים במשך הזמן הכי קרוב 'לתפוס' מהנהלה הציונית תקציב למשק גדול אחד, תהיה זו הצלחה גדולה".⁴⁵ לא היו כל סיכויי התיישבות בעתיד הנראה לעין, בשעה שאפשרויות ההתיישבות היו דלות כל-כך, ובתור להתיישבות חיכו קבוצות רבות, מקובלות על המוסדות המיישבים יותר מן הגדוד השמאלי הראדיקאלי.

נראה שהשיקולים של הסובייטים בעידוד ירידת הקבוצה והתיישבותה כקולקטיב בברית-המועצות היו בעיקרם שיקולי-פנים.⁴⁶ באותה תקופה נמשך עדיין הנוער היהודי בברית-המועצות אחרי הציונות, בעיקר הציונות הסוציאליסטית. עדיין היו ברוסיה קבוצות הכשרה של "החלוץ", כגון "תל-חי", אשר שאפו לעלות ארצה. אין זה מקרה שבדיוק בעת נסיעתו של אלקינד באפריל 1926 לרוסיה החלו לרדוף את "החלוץ" הרשמי, שהיה מותר עד אז, ואת קבוצות החלוצים שנותרו. העובדה שהגדוד, שהיה מפורסם בקרב "החלוץ" הרוסי כיסוד חלוצי ואידיאליסטי, עזב את הארץ וחזר לברית-המועצות נועדה להיות מכה קשה לכל אותם הלכירוח ציוניים-סוציאליסטיים, שעדיין שרדו בקרב הנוער היהודי ברוסיה. זוהי, כנראה, הסיבה שבגללה היו הסובייטים מעוניינים לתת פרסום רב יותר לירידתו של הגדוד. אלקינד לא שש שישתמשו בירידת הגדוד השמאלי מהארץ כנושא של תעמולה אנטי-ציונית מכוונת ובשל כך, בין השאר, התמשך המשא ומתן במשך שנה תמימה.

בקיץ 1927 הסכים אלקינד סופית לרעיון הנסיעה. מאז הסכים עקרונית לרעיון, ולכך שהנסיעה תשמש כנושק במאבק נגד הציונות — הוא עבר את הסף בדרך שאין ממנה חזרה. ראשית, הוא ניתק עצמו ממפעל הבנייה בארץ; ושנית, חל שינוי ביחסיו עם האנשים שעמם בא במגע — משחל השלב הארגוני של הנסיעה לא היה עוד אלקינד אדם עצמאי (אם כי נדמה לו שהוא כזה), אלא אדם הממלא תנאים המוצגים לו, כעדותו של יוסף ברגר-ברזילי, מראשי הפ.ק.פ. באותה תקופה והאחראי לביצוע תכנית הירידה, התנאי הראשון, שנועד להיות גם מבחן נאמנות, היה מילוי שליחות מסוימת של המפלגה הקומוניסטית.⁴⁷ התנאי השני היה התחייבות שהיורדים יישארו יחד ולא תהיה נשירת בודדים. התנאי השלישי,

⁴⁵ "על אחד הקבוצים", 'מחינו, שמאל', 15.5.27.

⁴⁶ מעיד על כך י. ברגר-ברזילי, ועדותו מתאשרת ע"י הנסיבות ברוסיה (רדיפות "החלוץ", משקי "החלוץ" בקרים).

⁴⁷ המדובר בשליחות ביוון. י. ברגר-ברזילי לא פירש את הדבר בעדותו, אך בספרו 'הטר' גדיה של המהפכה הסובייטית' הוא מזכיר שליחויות דומות.

שהיורדים יקבלו עליהם בלי הסתייגות את דין החוקים הסובייטיים כקבוצה וכפרטים. התנאי הרביעי היה התחייבות לנתק כל זיקה לארגונים הציוניים בארץ, ויותר על כל המשך של פעילותם הקודמת.⁴⁸

בשעה שאלקינד עדיין התלבט כנראה ונרתע מצעד אנטי-ציוני, בחודשים שבהם עדיין קיווה למצוא איזה פתרון למצבו ולמצב חבריו במסגרת הגדוד השמאלי, העלו גם חברים מן השורה בגדוד השמאלי את רעיון הירידה לברית-המועצות. אלה לא עסקו בניתוחים אידיאולוגיים, אלא ראו את מצבם בארץ: הם קבוצה מנוודה, העומדת על סף הרעב, ללא כל סיכוי של התיישבות ושיפור מצבה, כל זמן שישארו כקבוצה. נתארגן ועד של חמישה אנשים, ובתוכם ברוך ליכטהוויז (כיום בית-אור), והוועד פנה אל אלקינד והציע לו ירידה והתיישבות בברית-המועצות כפתרון למצבה הנואש של הקבוצה. אפשר שאלקינד הוא ש"שתל" את הרעיון בצורה זו או אחרת.⁴⁹ אך אין סיבה לחשוב שהאנשים לא יכלו להגיע לרעיון זה כשלעצמם. רעיון הירידה לברית-המועצות לא היה יוצא דופן באותם הימים, והיתה כל הזמן ירידה כזו של פרטים.⁵⁰ היה זה טבעי שבקרוב קבוצה שהגיעה למבוי סתום ייוולד הרעיון. גם אין לשכוח את התעמולה שהתנהלה באותו זמן סביב ההתיישבות בקרים, בעידוד מוסדות יהודיים בגולה. לא היה כאן משום שכנוע פתאומי בצדקת הדרך הקומוניסטית לפתרון הבעיה היהודית, אלא היה כאן פתרון ריאלי לאותו מצב שאליו נקלעו חברי הקבוצה הזו.

משהחל אלקינד לגשש אצל חבריו למנהיגות של הגדוד השמאלי ושל רשימת האופוזיציה השמאלית, ולברר מה יהיה יחסם לרעיון הנסיעה — נתקל בהתנגדות נמרצת. נראה שאלקינד העריך מראש שדוד הורוביץ לא ילך אחריו לברית-המועצות. הוא תכנן את תכניות הנסיעה מאחורי גבו של חברו למנהיגות, ורק אחרי שנפלה ההכרעה והעניין עבר לשלב הביצוע — הכנת רשימות הנוסעים — שוחח אלקינד שיחה גלויה עם חברו. דוד הורוביץ שמע שמועות עוד קודם לכן, אך סירב להאמין להן; אצלו לא נתעורר הספק בציונות, וכל הביקורת הראדית-קאלית שהעלה נגד מוסדות ההסתדרות לא חרגה מן הבסיס הארץ-ישראלי. יש המאשימים אותו בצביעות, בקפיצה מן העגלה ברגע האחרון, אך אין ספק שהוא היה כן ביחסו: אצל הורוביץ חלה הפרדה בין האידיאות למציאות. היה זה אלקינד, שהיה מוכן ללכת עד הסוף בעקבות האידיאה, ולהסיק ממנה את המסקנה. דומה לתגובתו של הורוביץ היתה תגובת חבריו האחרים למנהיגות של אלקינד. נסיונו של אלקינד לשכנע את פראנץ לדרר (צבי דר) שיצטרף לנסיעה — נכשל. מינה

⁴⁸ המקור לפרטי המשא ומתן עם הסובייטים ויחס הפ.ק.פ. לנסיעה הוא עדות בעל-פה של י. ברגר-ברזילי.

⁴⁹ ברוך בית-אור מכחיש בתוקף אפשרות כזאת.

⁵⁰ לדוגמה: ברקוביץ, שליכטהוויז נפגש עמו במוסקבה; ברוך מאיר, ממבקרי הגדוד הרא"ש שונים, איש אחדות-העבודה; אלטשולר, מן "השמאל" בקבוצת אנשי "השומר" לשעבר בגדוד; מכונאי, שנסע עם אלקינד ושוחט למוסקבה ונשאר שם; ידוע גם על ירידה לרוסיה של חברי "השומר-הצעיר".

השכל וזעזעה כל-כך מכל הפרשה, עד שאמרה אחר-כך: "נראה שאני לא מבינה שום דבר" — ומאז פרשה מכל פעילות פוליטית. משנודע דבר הנסיעה, פרסמו א. לובלינג וד. הורוביץ הצהרה ב'דבר' (22.8.27), שבה הודיעו על התפטרותם מ"סיעת המעוט" בהסתדרות.⁵¹

מרבית החברים מן השורה בגדוד השמאלי, גם הם בחרו להישאר בארץ, אף מחוץ למסגרת קיבוצית, ובשעת ההכרעה העדיפו את הציונות על הקומונה. למרות מצבם הכלכלי החמור, בגדוד השמאלי היו כ-235 איש.⁵² בקבוצה שירדה עם אלקינד לרוסיה היו 50—60 איש⁵³ — זו ההוכחה הטובה ביותר לנאמנות קבוצת "השמאל" בגדוד ו"הגדוד השמאלי" לציונות.

בקיץ 1927 הגיע האישור לרשימות יורדים לברית-המועצות. החברים מן השורה לא ידעו, כנראה, על המשא ומתן המקביל שניהל אלקינד עם השלטונות בברית-המועצות, ועל מה שהוחלט, והציעו לשלוח לשם ועדה של שלושה אנשים, שתבדוק את אפשרויות ההתיישבות. לוועדה זו נבחרו אלקינד, ליכטהוין, וש. דרוקר. את האישור לנסיעה נתן י. ברגר-ברזילי, שירד אז למחתרת. אלקינד נסע באוקטובר 1927, ליכטהוין בינואר 1928, וש. דרוקר — 8—10 חודשים אחר כך. שאר חברי הקבוצה ירדו בראשית 1929.⁵⁴

פרשת נסיעתו של ברוך ליכטהוין לרוסיה וחזרתו לארץ-ישראל מדגימה את האופי הפראגמטי של הירידה לברית-המועצות. הנסיעה של ליכטהוין באה, כאמור, לברר את אפשרויות ההתיישבות בברית-המועצות. ואכן, אלקינד וליכטהוין ניהלו משא ומתן עם המוסדות המיישבים שם.

ליכטהוין נרתע מכל רעיון הנסיעה ושוב ארצה כאשר עמד על קיומה של אנטי-שמיות בברית-המועצות. הסובייטים רצו שליכטהוין יצהיר הצהרה אנטי-ציונית. הוא סירב, כי לא ראה עצמו כאנטי-ציוני, אלא רק כאדם הרוצה לחיות בקומונה. כבודד היה יכול להמשיך את חייו בארץ. הוא החליט לשוב ארצה, וחזר באביב 1929. עם שובו של ברוך ליכטהוין ארצה לא האשימו איש בבגידה בציונות: חודשים מספר לאחר מכן פרצו מאורעות תרפ"ט, וליכטהוין הצטרף כמפקד ל"הגנה" שארגן אז י. חריט (איש "השומר" לשעבר). איש לא חשד בו בקומוניזם, והוא לא היה מימיו קומוניסט, כמו רוב חבריו שירדו לברית-המועצות.⁵⁵ הקבוצה שירדה עם אלקינד לברית-המועצות הקימה את משקה, את "הקומונה" ליד בפאטוריה, שנקראה בשם "וייה נובה". השם הוא באספראנטו, כי לתת שם עברי לא יכלו, ובשם רוסי לא רצו. חיי הקבוצה היו מלאי תלאות: הם רעבו ללחם,

⁵¹ אגב, אותו לובלינג הצטרף, בסופו של דבר, לקבוצת היורדים.

⁵² דו"ח לוועידה השלישית של הסתדרות העובדים הכללית, עמ' 235.

⁵³ ההערכות מאוד לא מהימנות, ונעות בין 38 ל-130 איש (ההערכה המאקסימלית היא הערכתו של י. ברגר-ברזילי, ואינה נתמכת בשום עדות אחרת). על-פי העדויות שניתנו לי בעליפה נראה שהמספר נע בין 50 ל-60 איש.

⁵⁴ סיפור הדברים על-פי עדותו של ברוך בית-אור.

⁵⁵ כנ"ל.

סבלו מקור, מהעדר בניינים קבועים, מאיבת השכנים, והיו אף חללים שהפילה העבודה הקשה.⁵⁶ בראשית שנות הקולקטיביזאציה בוטלה הקומונה במקום, והוקם ארטל.

מלכתחילה היו אלקינד וחבריו חשודים מבחינה פוליטית. הם דיברו עברית ורצו שילדיהם ילמדו עברית, והיבסקציה התאנתה להם. כעבור שנים מספר נעלמה העברית. היו במקום אינטריגות וחתירות מצד אנשי הפ.ק.פ., בייחוד מצד בודדים שהיו "שתולים" בגדוד מטעם הקומאינטרן. החלו עזיבות של המקום. אלקינד עבר למוסקבה, ועבד במערכת העיתון 'עמעס'. רבים אחרים עזבו אף הם את המקום, והצליחו להינצל מכליה. בימי הטיהורים הגדולים של שנות ה-30 נידונו לאבדון רוב הגברים במקום, ובכללם חברי הפ.ק.פ. גם חלק מן הבחורות הוגלה או הוצא להורג. אלקינד לא הצליח להימלט מגורלו; הוא הוגלה, נעלם ולא חזר, ועד היום אין איש יודע מה עלה בגורלו.⁵⁷

בימי מלחמת-העולם השנייה, משנכבש חצי האי קרים בידי הנאצים, הושמדה שארית תושבי "וייה נובה" יחד עם שאר יהודי קרים, בהשתתפותם הפעילה של השכנים הטאטארים.

אנשי השמאל בגדוד היו בעלי אמונה קומוניסטית תמימה. משמעות הקומוניזם שלהם התבטאה בשאיפה לצורת חיים מסוימת — הקומונה. יש הרבה יופי באותה אמונה תמימה של ימי-בראשית ובהשקפת העולם של "השמאל הגדודאי". חוץ ממנהיגים בודדים של הגדוד, אין למצוא אידיאולוגיה ברורה בין חבריו. מה שחסרו באידיאולוגיה — מילאו בהתלהבות. ההתלהבות התבטאה לא רק בצד הסוציאליסטי של השקפת עולמם, אלא גם בצדה הציוני. המשברים של שנות ה-20 בארץ, יום הקטנות שבא על הפעילות ההתיישבותית, על העלייה, יחד עם בידוד הגדוד מ"דרך המלך" של תנועת הפועלים בארץ — מ"אחדות-העבודה" — כל אלה הרסו את ההתלהבות. הייאוש התבטא לא באמונה חדשה בקומוניזם הפוליטי ובשליטה עקרונית של המפעל הציוני בארץ, אאל באכזבה מן האפשרות המעשית ליצור כאן את החברה שעליה חלמו. דווקא משום שלא היו אידיאולוגים גדולים אלא בראש וראשונה אנשי מעשה, הם חיפשו דרך מעשית לפתור את בעיתם הקונקרטית — איך ואיפה לחיות כקבוצה בקומונה. ומכאן — ירידת חלק קטן של חברי הגדוד השמאלי לברית-המועצות.

הפ.ק.פ. מילאה תפקיד בארגון הנסיעה של הקבוצה לברית-המועצות, אך היא

⁵⁶ תיאור אורח חייהם של "הקומונארים" נמצא בספרה של שירה גורשמן, אחת מן הקבוצה, חברת הגדוד לשעבר, שישבה ב"וייה נובה". היא שלחה לי את העתק ספרה '33 נאוועלען' (ווארשה, 1961).

⁵⁷ בנו האחד של אלקינד נהרג בעת מלחמת-העולם השנייה; בנו השני נשא אשה נוכרייה. אשתו של אלקינד, מניה, התגוררה במוסקבה יחד עם בנה זה, ולפי עדויות תיירים מהארץ שביקרוה, היא סבלה מיחס גרוע ביותר (נפטרה בשנת 1969). אגב, היא עצמה לא רצתה לנסוע לרוסיה, ורק נגררה אחרי בעלה.

עשתה זאת על־פי הוראות מגבוה, ממוסקבה. תפקידה בכל הפרשה היה צדדי: לא היא הביאה להשמאלה בגדוד ולוויכוחים האידיאולוגיים הגדולים שהביאו לפילוגו; ולא היא השפיעה על החלטת החברים לנסוע לברית־המועצות. אמנם, היא ניסתה לנצל את קיומו של "השמאל הגדודאי" למטרותיה היא — חדירה להסתדרות בדלת האחורית. אך אפילו בכך לא נהנתה מן "השמאל הגדודאי", שחלקו ירד לברית־המועצות, וחלקו התפזר בכל הארץ.

הטראגדיה של גדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור היא תופעה מעוגנת בהתפתחות תנועת הפועלים הציונית־סוציאליסטית בארץ, ואפשר למצוא לה מקביל לות בזרמים ראדיקאליים אחרים בתנועה. לא מחוץ למחנה — באידיאולוגיה זרה ובתנועה אנטי־ציונית יימצאו הגורמים להרס גדוד העבודה, אלא בתוך המחנה — באידיאולוגיה הדואליסטית של הציונות הסוציאליסטית, בארגון תנועת הפועלים בארץ בשנות ה־20, בפרספקטיבות של הבית הלאומי באותה תקופה — כל זאת על רקע הבולשביזם המנצח בברית־המועצות ועל רקע הציפיות הגדולות שאפינו את החלוצים הנלהבים, אנשי העלייה השלישית.